

ז. מתקשר אצלי . . .

לפני מספר ימים הגיע לידי מאמרו החדש של חיים זליגמן - מיד שבנקין - על סבי הוגו האזה וסבתי תיאה האזה, שהתפרסם לאחרונה ב"שרשים" 6.

לא הייתי מפרידה את קוראי היומן עם ידיעה זו, אילולא היה נראה בעיני שיש קשר מסויים בין מגמות חייו ומותו של סבי, למסורותיו ומותו של יצחק רבין ז"ל שלנו. להבדיל אלף הבדלות, האזה פעל בגרמניה למען השלום ומה שקרה אצלנו בארץ זה "בשר מבשרנו".

בקיצור - בתור מנהיג המפלגה הסוציאליזמוקרסית נבחר הוגו האזה כנציגה לרייכסטאג הגרמני.

בשל הכרתו העמוקה באחוות עמים נקט ברייכסטאג בהצעת שלום ודרש את הפסקת המלחמה ב-1914. הוא היה היחיד, אשר הצביע נגד אישור תקציב המלחמה של גרמניה.

כמשפטן, הוא היה בין מחברי החוקה החדשה לרפובליקה של ויימאר אחרי מלחמת העולם הראשונה, ומאז "אחד האישים השנואים ביותר על הימין המיליטנטי" (ח.ז.). אמנם יש לציין שהיה אהוב ביותר על ציבור הפועלים הרחב.

בראשית ימיה של רפובליקת ויימאר בשנת 1919 נורה על ידי מתנקש על מדרגות הרייכסטאג. אפשר לומר שגורלם של ידידיו רוזה לוקסמבורג וקרל ליבקנכט, גם הם לוחמים למען השלום, היה דומה לגורלו, גם הם נרצחו. בלוייה של האזה צעד אחרי ארונו כל צבור הפועלים של ברלין דאז. נראה לי שההיסטוריה לפעמים חוזרת על עצמה ולומדים תמיד ב"דרך הקשה".

מירה ס.

* אפשר לראות את המאמר של חיים זליגמן בחדר העיון.

מקורות

אחד האנשים השנואים ביותר על הימין המיליטנטי. הוגו האזה 1918

איזכורים להוגו האזה.

בלקסיקון היהודי (Juedisches Lexikon), כרך 2 (יצא לאור ב-1928 מטעם ה-Juedischer Verlag הציוני), בערך "האזה" כתוב, בין היתר: "הוגו האזה היה כל ימיו מקורב למחשבה יהודית-ציונית".

ופוליטיקאים אחרים ממוצא יהודי בגרמניה, מצא גם הוא את מותו בידי מתנקש. היה זה בראשית ימיה של רפובליקת ויימאר, כשנה לאחר סיום מלחמת העולם.

בהיסטוריוגרפיה היהודית והישראלית - או נכון יותר, הארץ-ישראלית - אין הרבה

חיים זליגמן

הוגו האזה ותיאה האזה-ליכטנשטיין*

1863

הוגו האזה (Hugo Haase) (1863-1919), נמנה עם האישים היהודים הרבים שהיה להם קשר כלשהו עם תנועת הפועלים הארץ-ישראלית ותנועת הפועלים היהודית בעולם. האזה, יליד פרוסיה המזרחית, בא מבית יהודי מסורתי ואמיד. עם סיימו את לימודי המשפטים היה לעורך דין מצליח, וכאינטלקטואלים רבים אחרים הצטרף לתנועת הפועלים מתוך הכרה בצידקת דרכה; הכרתו ההומניסטית העמוקה, הובילה אותו אל המפלגה הסוציאל-דמוקרטית, ובתוכה הגיע עד מהרה לעמדה מרכזית. ב-1907 נבחר מטעמה לרייכסטאג, וב-1912, בעקבות הישגה המרשים בבחירות ולאחר מות מנהיגה הוותיק בבל, נבחר לתפקיד היוקרתי של מנהיג הסיעה בפרלמנט. אף כי לא נמנה עם האגף הרדיקלי במפלגה, הביאה אותו הכרתו העמוקה באחוות עמים, להצטרף ב-1915 לקבוצת פעילים שדרשה מהמפלגה לנקוט יוזמה למען הפסקת המלחמה באמצעות הצעה לשלום של פשרה וחזרה לסטטוס-קוו. משדחה רוב ההנהגה דרישה זו, הצטרף האזה ב-1916 לפורשים מהמפלגה, ואלה הקימו ב-1917 את המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הבלתי תלויה, שהוא היה בין הדמויות הבולטות בה. ב-1919 נבחר לאספה הלאומית, שנועדה בוויימאר לחיבור חוקה חדשה לרפובליקה, וכמשפטן היה האזה אחד האישים המרכזיים בין מחברי חוקה זו. מאז היה האזה אחד האישים השנואים ביותר על הימין המיליטנטי. ובדומה לאנשי מדינה

* ערך: יעקב סתר

ב"אנציקלופדיה יודאיקה" הגרמנית כרך 5 (הוצאת "אשכול", 1931), חובר הערך ללא ציון קירבה כלשהי לשאלות יהודיות או ציוניות. גם ב"אנציקלופדיה יודאיקה" האנגלית, אין בערך "הוגו האזה" כל התייחסות לעמדתו כלפי מוצאו היהודי ולייחסו לתנועת הפועלים הציונית.

בספרו של מקס בר, "היסטוריה כללית של הנ"אליזם והמאבקים אין כל איזכור או ציון ליהדותו של האזה.

אליעזר ליבנה, שחיבר באנציקלופדיה העברית, כרך י"ג (תשכ"א) את הערך "ה[א]זה", מסיים אותו במשפט: "האזה התייחס לציונות באהדה".

ב"קונטרס", הופיעו שתי רשימות הקשורות בהוגו האזה. בקונטרס א' פורסמו דברי האזה על השלום ובקונטרס ב' מופיעים בקצרה דברי האזה על המצב במפלגה הסוציאל-דמוקרטית הבלתי תלויה; היחסים בתוך הספ"ד; פרשת רצח ליבקנכט ולוקסנבורג.

בבולטיין "ג'ואיש לייבור קורספונדנס" (Jewish Labor Correspondent), של ג'ולי ציון, כרך 2, ינואר 1920, שהופיע בשטוקהולם, נמצא כתוב:

"הידיעה על מותו של האזה עוררה בשורות הפרולטריון היהודי בכל העולם התרגשות גדולה. - - - ב-1916 באו אנשי פועלי ציון בפעם הראשונה במגע קרוב עם האזה. לנציג של משרד הקונפדרציה ניתנה אפשרות להסביר לפני האקסקוטיבה של הספ"ד, המאוחדת עדיין, את התייעות של מעמד הפועלים היהודי. האזה - - - הביע בלא היסוס את תמיכתו בפעולת הספ"ד למען הגדרה עצמית של העם היהודי, וגם צידד

בצירוף פועלי ציון לאינטרנציונל. -

בעיתונות העברית נרשמו רק מעט תגובות אחרי מותו של האזה. להלן הידיעה ב"הארץ" שהועתקה מהשבועון האנגלי "ניישון" (Nation) מה-14 בדצמבר 1919: "האזה מת כתוצאה מפגיעת כדור של מתנקש, חרף מאמצי הרופאים להצילו. השמאל הגרמני העלה מס כבד למלאך המשחית. ראשונה נרצח אייזנר, אחריו ליבקנכט ורוזה לוקסנבורג - ועכשיו האזה. הוא היה אדם בעל מוסריות גבוהה, אמיץ לב ובעל מסירות-נפש. הוא הנהיג את הסוציאל-דמוקרטים החופשים (הבלתי תלויים, הערת המתרגם) בהצטיינות בימים הקשים ביותר. דעתו היתה צלולה, הגיונית, אינטלקטואלית. הוא היה מנהיג שנטה יותר לימין מאשר לשמאל וניסה לקשר בין הקומוניסטים לבין השמאל של הרוב. זו היתה תעודה קשה, ונקודת הכובד עברה מאליה לצד השמאל. הוא נפטר ואין כמעט מי שימלא את מקומו. כפי הנראה תעבור עכשיו כל מפלגתו לצד הקומוניסטים." [הלשון העברית המגומגמת של התרגום שופצה מעט - ח"ז]

מקור נוסף לאיפיונו של האזה, נמצא בדברי החוקרת סוזן מילר, שפורסמו בשנתון להיסטוריה גרמנית, חוברת נספחת מס.2 משנת 1979 (Jahrbuch fuer Deutsche Geschichte, Beiheft Nr.2: Juden und juedische Aspekte in der deutschen Arbeiterbewegung, S.232), שבהוצאת אוניברסיטת תל אביב: "אין בידנו עדות מפי האזה על שורשיו במסורת היהודית. בביוגרפיה של ההיסטוריון האמריקאי קנת קלקינס שהופיעה זה עתה, נתפרסם כנספח מכתבו של אחיינו של האזה, ולטר פרידלנדר, שבו הוא רומז על יחסו החיובי של האזה אל מוצאו, שהתבטא

בבחירת ידידיו וברגשי כבוד כלפי תביעותיהם הדתיות של הוריו."

לפי כמה מקורות, נראים הדברים קצת אחרת. למשל במכתבו של האזה אל בן דודו קופל, ערב נישואיו עם תיארה ליכשטנשטיין, וכן בכמה מהתבטאויותיו ביחס לבעיה היהודית בהודמנויות שונות. בביוגרפיה של הוגו האזה פרי עטו של בנו ארנסט האזה - (Ernst Haase, 1929) Hugo Haase, sein Leben und Wirken. Berlin) מתאר האזה הבן כך את פרשת הנישואין של אביו:

"בשנת 1891 עמד הוגו האזה להינשא לתיארה ליכשטנשטיין. בבית היה כנראה להוגו האזה ויכוח עם הוריו. הם דרשו, כי נוסף לרישום הנישואים במשרד מרשם התושבים (Standesamt), יתקיים גם טקס נישואים דתי בבית הכנסת. משפחתו של האזה היתה מסורתית. ב-2 באוקטובר 1891, במכתב אל בן דודו קופל, כתב הוגו האזה בין היתר: 'עמדתי לשאלות הדת התבהרה במשך השנים לאור מעשי... לעולם איני מבקר בבית הכנסת, עד כמה שעובדה זו הכאיבה לאימי היקרה, היא השלימה איתה לבסוף. היא ניסתה להבין שאני קשור אליה באהבה עמוקה. כדי שהורי המסורתיים יוכלו לבקר בביתי, ארגנתי את משק הבית בהתאם לכך [הכוונה לקיום מטבח כשר - ח"ז], ולשמחתי באו להתארח אצלי לעתים קרובות. לכן הנחתי שאם רק ארשם במשרד התושבים, אימי תתנגד רק לזמן מה. אולם בזאת טעיתי..."

למעשה כתב האזה אל בן דודו כדי שיעזור לו לשכנע את הוריו להסכים לדרכו.

להלן כמה אירועים מחייו, אשר גם בהם אנו יכולים לעמוד על יחסו ליהדות.

בשנת 1904 נערך בעיר קניגסברג, מה שקרוי בתולדות גרמניה "המשפט נגד הקשר החשאי". במשפט, נחשדו הנאשמים בקשרים עם החוגים המהפכניים ברוסיה - האזה, הסניגור הצעיר, תיאר את המצב ברוסיה והביא לידיעת בית המשפט מה שאירע באותה השנה בקישינ'וב - הפוגרום נגד היהודים אשר אורגן בעיר בסיוע השלטונות. ואלה היו דבריו:

"מה הוא המצב ברוסיה? אתמול נודע שבקישינ'וב נהרגו 45 איש ונפצעו 586. זעקת היאוש של הגברים הנרצחים, הילדים הנורקים דרך החלונות, הנשים הנאנסות, מהדהדות בכל העולם התרבותי. כי אם בגרמניה קורא הרוזן פיקלר (Pueckler) בחוברתו לרצוח את כל היהודים, הרי האחריות היא רק עליו, כי בגרמניה אין מעליו צנזורה. אולם אם ברוסיה קוראים למעשים כאלה ב"בסארבין" הם מתפרסמים באישור הצנזורה, כלומר הממשלה..."

על יחסו לנושאים יהודיים, יכולים אנו ללמוד מפרשה נוספת שהעסיקה אותו. ב-1919, לאחר כישלון המהפכה בבואריה, התקיימו במינכן משפטי-שדה נגד כל משתפי המהפכה שנתפסו. ביניהם היה גם הסופר היהודי-גרמני ארנסט טולר. על אף עומס העבודה הרב שהוטל עליו אז, מיהר האזה לצאת להגן על חברו. במשפט, ביקש הקטיגור להשפיל את הנאשם בכנותו אותו "זר לארצו" (landfremd), השמצה רווחת בקרב אנטישמים כלפי יהודים, ברומזו שטולר היהודי נולד בעיר קרובה לגבול הפולני. בנאום הסניגוריה שלו, הגיב האזה בחריפות על השפלה מכוונת זו, וציין את צרות האופק של הקטיגור, בעוד

שלפי החוקה החדשה, חוקת ויימאר, זכאי כל אזרח בגרמניה ליהנות מאותן הזכויות.

יש בידינו הוכחה נוספת על יחסו ליהדות, ליהודים ולבעיותיהם. כחבר באסיפה הלאומית בוויימאר, נאם בה האזה ב-26 ביולי 1919 נאום קטיגוריה חריף. והנה כמה משפטים מדבריו:

"הקונטר-דבולוציה צועדת בכל התחומים. איננו רואים התקדמות אלא נסיגה. הריאקציה מרימה את ראשה בתעוזה. מטרת הקצינים לבצע תכנית שהוכנה עבורם על ידי האדונים היידברנד (Heydebrand) ווסטארפ (Westarp) [מנהיגי הימין המלכותי - ח"ז] להחזיר את ההוהנצולרים [השושלת המודחת; אחרון שליטיה היה וילהלם השני, שברח להולנד בפרוץ המהפכה - ח"ז]. מחוסר כוח לא יוכלו לבצע זאת, אולם בינתיים הם מפיצים רעל בעם. מסיתים נגד היהודים בצורה שפלה ביותר. בשם "הוועדה להשכלת העם" וארגונים דומים - מפיצים כרוזים ברכבות ובקסרקטינים. בכרוזים אלה מופיעה דרישה ישירה להשמיד את היהודים, להרוג את כל אלה המתנגדים לסדר האלוהי..."

גוסטב נוסקה (Gustav Noske) איש הימין של הספ"ד ואחד הפעילים ביותר בתקופת הביסוס של רפובליקת ויימאר, מתייחס בזכרונותיו, שפורסמו אחרי מלחמת העולם השנייה, אל האזה היהודי.

"איש לא עמד על מהותו עד היסוד. כנראה שיש להבין אותו רק מתוך יהדותו. לא היו גבולות לנכונותו לעזור לזולת. אין לפקפק ביושרן של שאיפותיו הפוליטיות. הוא היה משוכנע לחלוטין שבזה ישרת את

העם הגרמני, ישרת את כל האנושות. לא הכרתי כמעט יהודי - והכרתי רבים - אשר לא סבל מהשפלות חברתיות שנגרמו לו. היו כאלה שהיו רגישים ביותר. רבים דמו למימון כשדובר על יהדותם. ההשפלות הפכו כמה מהם לפסימיסטים או לשונאי המין האנושי. מבחינה פוליטית הגיעו רבים לספ"ד, שבה אנטישמיות גלויה באה לידי ביטוי אך לעתים רחוקות, אם כי לא חסרה באורח סמוי. ריכרד פיישר, מנהלו העסקי במשך שנים של עיתון המפלגה, ה"פורוורטס", התבטא לעתים באורח אנטישמי. האזה, בנם של סוחרים יהודים מפרוסיה המזרחית, היה משפטן מכריז. הנער היהודי המושפל, נעשה עד מהרה מהפכן. האיש שהיה משפטן מבוקש ואמיד, המקיים אורח חיים בורגני, התנגד לכל נקיטת צעדים אנרכיסטיים. במשך המלחמה נקבעה עמדתו על ידי שאיפתו לברית עמים אמיתית. עם סיום הקרבות חשב שהעמים ובני האדם נעשו יותר נבונים ויותר טובים משהיו באמת. זאת היתה הטרגדיה בחיי אדם זה, שראה כיצד האידיאלים שלו נמוגים, והוא מת באופן אומלל מכדור של אידיוט." (G. Noske: Aufstieg und Niedergang der deutschen Sozialdemokratie, ציריך 1947, עמ' 146 ואילך)

והנה קטע מדבריו של מקסימיליאן הרדן - יהודי, אך משומד - שהופיעו בשבועון שבצריכתו, "די צוקונפט", במאמרו "עוד אחד" (Wieder einer):

"הוא היה יהודי. בקלות יתרה עלה מהשורשים לפסגות של רגישות סופר-לאומית ובינלאומית. אולם ניתן להרגיש זאת בפרט כשדיבר על

מולדתו הצרה, באיזו רכות גברית ידע לחבק את גרמניה בתקווה ובאבל. האזה הסוציאליסט היהודי-הנוצרי, שגדל בהתנורו ונעשה רך יותר נוכח סיבלות המלחמה, על ידי הכאב המהרס של אלפי אכזבותיה. ממצחו נישא משהו מגאוות הברהמאנים של שירת הווידה, של יוצא המזרח היהודי, הנושא עמו את התניך דרך נחשולים גואים ושריפות משתוללות, ויודע שהוא מציל את אוצרות האנושות... גם הוא נרצח בזדון." (מובא אצל ארנסט האזה, שם, עמ' 85)

ברשימה מה-"יידישה רונדשאו" (Juedische Rundschau) שהופיעה ביום מותו העשירי של האזה, נכתב, בין השאר: עשר שנים חלפו מה-7 בנובמבר 1919, בו נורה בברלין הוגו האזה, במשך שנים, אחד ממנהיגי הסוציאל-דימוקרטיה, על ידי פועל פנאטי. הוגו האזה, אשר ילדיו השתייכו לארגון ציוני, מגלם את הטיפוס של מנהיג פועלים יהודי, מלא אהבה ללא סייג לצדק, יושרו ותעוזתו התקיימו ללא חת בכל חילופי הזמנים והמאורעות - - -
ודברים אחדים על תיאור ליכטנשטיין-האזה.

תיאור ליכטנשטיין-האזה הגיעה לארץ ישראל זמן מה לאחר תפיסת השלטון בידי היטלר. קשריה עם התנועה הציונית נוצרו עוד קודם לכן. אחת מבנותיה נישאה לדופא שיניים ציוני משטטין, ושניהם עלו לארץ. הבת השנייה, הילדה, עלתה ארצה לקיבוץ גבעת ברנר, והיתה חברה בו כמה שנים.

התאקלמותה של תיאור האזה בארץ לא היתה כלל ועיקר פשוטה. כמו רבים

מהעולים החדשים מגרמניה, גם היא לא היתה מושרשת בתרבות היהודית. בעיקר הקשתה אי- ידיעת הלשון העברית על התקשרותה לתושבי הארץ ולתרבותה. בת שישים ושלוש היתה בעלותה ארצה, ושוב לא ניתן היה לגשר על פער התרבויות.

במכון להיסטוריה סוציאלית באמסטרדם מצויים שלושה מכתבים מהתקופה הראשונה של חיי תיאור האזה בארץ, ה-15 באוקטובר וה-1 בדצמבר 1935, וה-16 באפריל 1936. המכתבים נשלחו לאשתו של קארל קאוטסקי, שחיתה אז עם בעלה בהולנד. במכתב הראשון ביקשה תיאור לעזור לה למצוא חומר על נושאים שרצתה לפרסם ב-"דבר הפועלת". להלן כמה קטעים ממכתבים אלה. משפחת האזה היתה קשורה קשר אמיץ עם משפחת קאוטסקי, עוד מימי המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הבלתי תלויה.

לאחר כמה דברי פתיחה, כותבת תיאור:

"היום אני פונה אליך מתוך עילה מסוימת. החברה רובשוב, אשר ודאי ידועה לך, ביקשה ממני לכתוב רשימה קטנה עליך ל"דבר הפועלת". אינני מרגישה בי את היכולת להתמודד עם משימה זאת וברצון הייתי מוסרת אותה למישהי אחרת יותר מוסמכת. אולם מפני שכאן, בתל אביב החברה רובשוב אינה מוצאת מישהי אחרת מלבדי שתהא מוכנה לכך, אינני רוצה לדחות אותה. אני רוצה לשרטט תמונה קטנה על אישיותך, אלא שאני חסרה את כל הנתונים הביוגרפיים שלך."

מתוך אותו מכתב, אנו למדים על כמה דברים אישיים, המגלים את דאגותיה וטרדותיה של תיאור האזה:

"יחד עם הילדה בתי הצעירה הגעתי הנה

בספטמבר האחרון, בעיקר כיוון שלא היו להילדה אפשרויות לעבודה בגרמניה. עברנו תקופה קשה של מחלות והתרגשויות קשות. מלבד הפרידה מארנסט ומידינו, הגורמת לנו סבל רב. אבל אנו חיים בשקט רב. הילדה [נמצאת] בקבוצת גבעת ברנר, בעיקר יחד עם [יהודים] גרמנים. היא עובדת במכבסה. התחתנה ביוני. שם היא הכירה את בעלה. הוא אדם פשוט וטוב, אשר עמו היא מאושרת. ודאי את יודעת שגם גרטרוד [הבת הבכורה] כאן. חתני רכש פרקטיקה רפואית. בנותיהן מתפתחות יפה. ארנסט בברלין במצב טוב יחסית, עד כמה שאפשר לשפוט. יש לו עדיין הרבה עבודה, אולם בתנאים הנתונים קשה לדעת עד מתי. אני בדאגה מתמדת ביחס אליו - - -"

מכתבה השני הוא תשובה למכתבה של לואיזה קאוטסקי. היא מציינת בו במיוחד את לבביותו של רובשוב, מספרת על ידידים אחרים, ובין היתר מספרת שמאמרה על לואיזה קאוטסקי פורסם ב"נספח לנשים" של "דבר" - הוא "דבר הפועלת". היא גם מזכירה שרחל רובשוב-כצנלסון היתה מאוד רוצה להזמין את משפחת קאוטסקי לארץ, אולם תיאור אינה יודעת כיצד לעשות זאת. היא מסיימת את מכתבה עם סיפור קצר על בתה:

"אתמול שוב הייתי אצל הילדה בקבוצתה גבעת ברנר. משם אני חוזרת תמיד בלב טוב. כי אני רואה אותה מרוצה בעבודתה ובחיי הנישואים שלה. מבחינה בריאותית היא לדאבוני די פגיעה ולא יציבה, וכבר עברה כמה מחלות די קשות. לרבים האקלים הוא בלתי נסבל, אולם מתרגלים לאט לאט אל התנאים הבלתי מקובלים. בהשוואה לגרמניה, והתנאים השוררים שם, אלה קורבנות קלי-משקל. האווירה השקטה השוררת כאן נעימה לי, אולם

הדאגה בדבר הסובלים שם, בגרמניה אינה מרפה ממני -

המכתב השלישי הוא האחרון המצוי ברשותנו, ובו שוב פנייה אל לואיזה קאוססקי, לשלוח לה חומר על ידידתה מתילדה וורם, אשת ציר הרייכססאג היהודי מטעם הספ"ד הבלתי תלויה. אחד מידידי המשפחה בארץ ביקש ממנה לקבל אינפורמציה על מתילדה וורם ופועלה, והיא שוב חושבת לפרסם רשימה ב"דבר הפועלת".

למפעל זה. דרך ארוכה מוליכה מימי היותה אשת מנהיג הספ"ד הבלתי-תלויה, שהיה ידיד רחוק לתנועת הפועלים היהודית הציונית, עד להתערותה של משפחתו בארץ ישראל ובקיבוץ. למרות השנים הרבות שעברו מאז, ראוי להזכיר מחדש את דמויותיהם של הוגו ותיאה האזה ולהעלותם מתהום הנשייה.

ביבליוגרפיה:

"דבר הפועלת" - שלושת הכרכים הראשונים. האנציקלופדיה העברית כרך י"ג, תל אביב תשכ"א. מקס בר, היסטוריה כללית של הסוציאליזם והמאבקים הסוציאליים, תל אביב תשי"ג. קונטרס א, חוברת י', תל אביב תשכ"א.

Encyclopaedia Judaica, Berlin Ernst Haase: 1928.
Hugo Haase, sein Leben und Wirken' Berlin-Fronau
1929 Jahrbuch fuer Deutsche Geschichte, Beiheft
Nr. 2.
Juden und Juedische Aspekte in der Deutschen
1929.1977. Arbeiterbewegung, Tel Aviv
Juedisches Lexikon, Berlin Keneth R. Calkins:
Hugo Haase, Demokrat und Revolutionaer. Berlin
1976; תרגום גרמני של המקור האנגלי.

כמו-כן ערכים בלקסיקונים שונים, וכמה איגרות של ה"ג'ואיש לייבור קורספונדנס"

תיאה האזה פרסמה שלוש רשימות ב"דבר הפועלת". הרשימה הראשונה, על רוזה לוקסנבורג, פורסמה בשנה הראשונה של "דבר הפועלת". בשנה השנייה פורסמה רשימתה על לואיזה קאוססקי, ליום הולדתה השבעים. באותה שנה פורסמה גם רשימתה על מתילדה וורם. ימי הכתיבה ושיתוף הפעולה שלה עם רחל כצנלסון לא ארכו. שנתיים לאחר עלייתה ארצה, נפטרה תיאה האזה מדלקת ריאות. ב"דבר הפועלת" משנת 1936/37 פורסמו דברי אזכרה של חתנה, ד"ר א. דרזל, וכן דברי הערכה חמים של ר.כ. (רחל כצנלסון) על תיאה האזה. חתנה מתאר את דרכה לצד הוגו האזה בעלה, לאורך השנים הרבות של חייהם המשותפים, ושיבתה לאחר רצח בעלה, לעבודה סוציאלית בקרב ילדים עזובים בברלין. עם עליית היטלר נכזבו תקוותיה שהסוציאליזם יביא מרפא לאנושות המסוכסכת, ובמקום זאת מצאה את הציונות והגשמתה כפיתרון, לפחות לסבלו של העם היהודי. היא עלתה לארץ והצטרפה אל שתי בנותיה שהגיעו ארצה לפנייה.

השנים המעטות שבהן שהתה בארץ, קירבו את תיאה האזה לעמה, הבונה ארץ חדשה, והיא ראתה את עצמה שותפה נאמנה